

Tibi Schatteles

Amintirile despre Germania ale unui canadian, fost roman, ratacitor

Din articolele recente ale lui Getta Neumann am aflat numeroase lucruri foarte, foarte interesante despre "Berlin, Berlin". Am putea sa le consideram ca fenomene ale unei "renasteri culturale". Cel putin din punctul nostru (partinitor?) de vedere. Dar eu sunt probabil, sau cel putin uneori, partinitor, gandirea mea fiind impovarata de memorii pe care totusi vreau sa le impartasesc. De ce? Pentru ca aceste amintiri subliniaza valoarea realizarilor prezente, care ele insele au radacina in acel trecut despre care vreau sa scriu.

Am fost de multe ori in Germania, desi nu in ultimii 12-14 ani. Singur si cu Agnes. In diferite Germanii, ca doar am inceput-o cu DDR-ul pe vremea cand eram ... roman. Nu ca turist, ci beneficiind de programul de schimburi academice intre Romania si DDR. Si ca sa fiu precis, am beneficiat de faptul ca acel *Institut für Wirtschaftsforschung* din Berlin a gasit ca ar fi util sa tin cate un seminar la ei ca si la universitatile din Rostock si Halle despre unul din mofturile mele de care nu m-am vindecat complet nici acum. E vorba de "teoria jocurilor si previziunea economica" sau *Spieltheorie und Wirtschaftsprognose*. Aceasta era una din disciplinele care au oferit limbajul criptografic matematic in care se putea face si critica politicii economice depasind controlul celor "justi". Interesul meu a fost incurajat in mod deosebit de un amplu schimb epistolar cu profesorul Oskar Morgenstern, Princeton, care a rezultat apoi in publicatii starnind interesul celor din Berlin-Est. Deci, am fost invitat, Institutul meu academic din Bucuresti a fost de acord, mai ales ca nu trebuia sa plateasca. Am plecat la Berlin in toamna anului 1969.

Am plecat, dar fiind "partinitor" am folosit ocazia si pentru obsesiile mele evreiesti. Intai la Berlin. Getta ne spune ca in acel vechi cartier evreiesc "peste tot te intalnesti [astazi] cu scaparari de creativitate". *Baruch ha-Shem*. Dar era diferit pe atunci. Intr-o zi, cand nu aveam nici conferinta nici seminar, m-am aventurat pe *Oranienburger Strasse*, locul vechii sinagogi. Eram aproape singur pe strada care de fapt a lovit "zidul" nu prea departe de mine. Doar cei care locuiau pe acolo, plecau si veneau - foarte putini in acel cartier foarte decazut. Atunci! Dar verdeata de pe marginea strazii pare bine ingrijita, iar eu m-am plasat in spatele unui boschet frumos, privind cu tristete frumoasa, si inca neglijata sinagoga, victima *Kristallnacht*-ului. Stateam si stateam, imobilizat de imagini si ganduri triste, cand deodata aud o voce de femeie rasunand pe strada fara circulatie. Fara sa ma misc din ascunzatoarea mea, am vazut o batranica si

o fetita venind in directia sinagogii. Bunica si nepotica. Si bunica vorbea tare si neintrerupt, mai ales contra unor cumnate, nepoate, vecine, sau cine mai stie cine. Nu e probabil ca ar fi vrut sa convinga fetita despre ceva. Probabil voia numai sa se libereze de ganduri amare. Apropiindu-se pe trotuar de sinagoga, bunica a incetinit pasul, a tacut un moment si apoi, fara sa reduca tonul, s-a adresat din nou fetitei:

"*Die armen Juden. Was haben wir ihnen alles angetan. Und jetzt geben wir noch Waffen den Arabern. So eine Schande!*" ["Bietii evrei. Cate n-am facut noi contra lor. Si acum mai dam si arme la arabi. Ce rusine! "]

Ea s-a simtit rusinata cu circa trei decenii inainte ca un cancelar federal, *Bundeskanzler*, cu al sau Joschka, sa mearga la Gaza pentru a sustine "Intifada".

Am stat si ascultat si as fi vrut sa ma duc s-o imbratisez pe *Grossi*. Dar m-am retinut. Poate ca as fi speriat-o. A plecat cu nepotica si eu m-am apropiat de poarta cladirii vecine in care se afla comunitatea evreiasca. Intrarea era complet "libera": nici un suflet pe coridor/coridoare. Totusi, am auzit de la primul etaj sunetul unor *nigunim*, melodii, familiare. M-a surprins, ca doar nu era ora de *davenen* in colectiv. Dar, m-am gandit, poate un cantor face practica. In orice caz, m-am urcat la etaj si m-am apropiat de usa dincolo de care se auzeau melodiile. Tocmai cand am ajuns la usa s-a facut tacere. Mi-a revenit curajul si am batut la usa. Din camera mi-a raspuns un bas-bariton intr-o limba nu prea frecvent vorbita la Berlin: "*Tessék befáradni*". Eram cam surprins, dar am intrat surprinzandu-l si pe cel din camera care, vorbind evident si limbi straine, m-a intrebat: "*Wer sind Sie? Was wünschen Sie?*" Dar eu i-am raspuns in limba "lui", explicand ca viciul curiozitatii m-a adus aici. Si apoi el mi-a explicat ca fiind ziua de vineri, el l-a asteptat pe *förabi úr* care venea saptamanal de la Budapesta in timp ce el, cantorul, statea permanent in DDR. - A fost un moment senin care a continuat dupa cateva ore cand am revenit pentru un *minche-maariv* de *erev Shabat* cu 40-50 de participanti, prezent fiind si *förabi úr*. Nu in sinagoga mare, ci intr-o sala din cladirea comunitatii.

Nu toata lumea de la Academie stia unde am fost, dar profesorului Gunther Kohlmey m-am spovedit. El ma cunostea si m-a sprijinit. Si tot el mi-a aranjat masina si sofer duminica pentru a vizita trecutul evreilor din Berlin. Unde? La Weissensee, la cimitir. Era pe vremea aceea singurul monument evreiesc in ... functiune. Si am ratacit pe aleele cimitirului, descoperind si mormintele unor oameni pe care am invatat sa-i respect. Astfel m-am oprit langa o *matzeva* pe care am descoperit numele filozofului Hermann Cohen. Dar cel mai profund miscat am fost cand am descoperit, gravate pe o piatra, cuvintele lui Moshe care spuneau ca "a fost inzestrat de Domn cu spirit, intelepciune, intelegere si cunostinte, ca si cu abilitate pentru toate artele" [Exod, XXXV, 31 - sper ca memoria nu ma inseala]. Era vorba de artistul invatat si intelept care a creat Sanctuarul [*Mishkan*] din desert, si anume Betzalel, fiul lui Ury. Dar cel care se odihnea in acest mormant nu era fiul lui Ury, ci unul care se chema Ury. Mai precis Lesser Ury, unul din marii impresionisti din Germania. Stiam de el,

cunosteam multe reproductii si mai stiam ca pe vremea hitlerismului, unele picturi ale lui au fost facute sa dispara. Din fericire eu am reusit sa vad unele in diverse muzee. M-am dus la administratia cimitirului unde am primit o carticica din care am citit apoi un *El male rachamim* langa mormant. Si apoi m-am intors la Berlin.

Berlin nu era un centru oarecare in ce priveste istoria evreilor. Caci acesta era cel mai "ne-german" oras mare din imperiu. (Tot Gunther mi-a spus si asta?) Fara hughenoti si evrei n-ar fi devenit atat de infloritor. Inclusiv evreii din Viena, alungati de acolo in 1690. In ce-i priveste pe hughenoti, la *Französische Kirche* s-au mai facut, din cand in cand, predici franceze inca si in zilele mele berlineze. Ma intreb daca si nazistii dintre "Franzosen" mai vorbeau frantuzeste ca sa inteleaga predicile despre gratie si predestinatie. - Daca vreti indicatii bibliografice despre istoria economica a minoritatilor din Berlin, va stau la dispozitie.- Eu personal, am continuat studiile mele de istorie economica la Rostock, dar pe evreii "hanseatici" i-am intalnit mult mai tarziu la Lübeck. Vezi mai jos.

Intorcandu-ma din Rostock la Berlin, si pregatindu-ma sa-mi dezvolt teoriile jucause la Universitatea din Halle, am fost placut surprins: *das Institut* mi-a oferit o invitatie de o saptamana in orice loc din DDR in care mi-ar fi placut sa-mi petrec timpul dupa terminarea programului oficial. Am ales Dresden ca centru si cateva alte localitati din imprejurimi. Dar intai m-am dus la Halle. Doua zile la universitate si apoi, beneficiind de invitatia mentionata, evreii. L-am identificat pe unul din demnitarii locali care insa era plecat in calatorie. Un vecin mi-a dat adresa secretarului, ne-evreu, al comunitatii care a fost *der Herr pensionierte Gerichtsrat Dr.Dr. Nelius*. (De doua ori Dr.!) Am batut la usa lui care mi-a fost deschisa de d-na Nelius, domnul nefiind acasa. A fost foarte prietenoasa si mi-a povestit multe detalii despre trista istorie a evreimii locale. Ramasitele acestei istorii le-am intalnit in aceeasi seara cand, urmand sfatul doamnei Nelius, am vizitat casa de batrani de langa cimitirul evreiesc pentru a participa la serviciul *minche-maariv*. Era o ocazie unica: un tanar student din Berlin a venit de data aceasta sa tina serviciul. A facut-o aproape ca un cantor adevarat. L-am cunoscut dupa slujba si am aflat ca, intre altele, studia ebraica la Universitatea Humboldt. M-a cam surprins, stiind unde sunt, dar tanarul mi-a si aratat un curs "sapirografat" (asa se chema atunci) de *ivrith* bazat pe lectiile unui om foarte straniu. Il chema Heinrich Simon, care reusind sa scape din Germania nazista si-a terminat studiile de ebraica la universitatea din Ierusalim. Dar "stangaciile" lui l-au facut sa revina in DDR. Si ce a ramas din politica lui stranie (ca si politica la fel de stranie a lui Arnold Zweig)? Am aflat mai tarziu in mod intamplator. Calatorind si calatorind cu Agnes am gasit la Szeged(!) intr-o librarie un *Lehrbuch der modernen hebraeischen Sprache*, publicat la Berlin in 1970. Autorul: Heinrich Simon. Am cumparat-o si am gasit cam multe curiozitati pentru unul care a trait sub Gheorghiu-Dej si Ceausescu: cartea avea o ampla sectie de *Lesestücke* in ebraica si fara traducere, asteptandu-l pe student sa le traduca. E un lucru obisnuit intr-un curs de limba, dar aici erau incluse tot felul de articole

din presa ... israeliana. Nimic prea politic, dar in traducere probabil nu ar fi fost tiparite in DDR. Nici in URSS sau Romania. S-a vindecat Simon de "stangacii"? Cu unii s-a intamplat.

Dar intalnirea din Halle a ramas ca o imagine foarte trista in memoria mea. Am sperat sa ma refac din aceasta experienta prin calatoriile mele din zilele urmatoare finantate de contribuabilul est-german. *Vielen Dank*. Si am inceput cu Naumburg unde m-a indreptat interesul meu pentru frumuseti arhitectonice. La catedrala, *die schöne Polin*, una din cele pe care le-am cunoscut, m-a intampinat cu zambetul ei fermecator oferindu-mi astfel o relaxare placuta. Si la fel de relaxanta a fost si vizita la Weimar, *der Musenwitwensitz* (Heine), adica "resedinta muzelor vaduvite". Mai tarziu, Goethe, omul cel mare care a vaduvit muzele, s-a uitat la mine de pe pedestalul sau din Leipzig, in timp ce eu sedeam pe o terasa de cafea de pe *Naschmarkt*. Aici am baut cafeaua care m-a lamurit de ce mai toti cei de la mesele vecine au baut bere. Seara, in *Auerbachs Keller*, si eu am baut bere. Nu voiam sa beau vin, caci un alt avertisment m-a facut sa ma abtin. Mi-am adus aminte de cuvintele unui fost client al acestui local, unul Mephistopheles, care fiind odata invitat de un alt oaspete sa bea un pahar de vin in cinstea Libertatii, i-a raspuns: "*Ich tränke gern ein Glas, die Freiheit hoch zu ehren, Wenn eure Weine nur ein bisschen besser wären*", adica "as bea un pahar cu placere, ca sa onorez Libertatea, daca vinurile voastre ar fi un pic mai bune" [Faust, I, 2245].

Si apoi am plecat la Dresden. Ajungand acolo, cazat intr-un hotel instelat, vazand orasul complet nou, zidit pe ruine, nu mi-am putut controla gandurile, sau sa le adaptez vreunei variante de corectitudine politica. Acest oras, care a fost unul din cele mai frumoase din Europa, a fost complet distrus in februarie 1954, fara nici o justificare militara, de bombele acelora care au uitat(?) sa bombardeze liniile ferate care duceau la Auschwitz. E drept ca cei care au *Coventriert* * atatea orase, nu aveau dreptul sa se planga. Dar cu ce drept îi condamna cei care au distrus Dresden pe cei care opun rezistenta teroarei similare cu aceea a "coventrizatorilor"? Adica pe cei care, scapand din iadul nazist, si-au construit o tara pe pamantul lor stramosesc.

Urmele lor erau rare in oras. Un fel de sinagoga functiona langa ... cimitir. Nu m-am dus acolo, ci m-am recreat cateva zile cu splendidele colectii de arta din acest oras. Si apoi, totusi, m-am dus si aici la oficiul comunitatii evreiesti compuse din circa 40-45 unitati de familie, pe Bautznerstrasse No.20, care a servit si ca *Judenhaus* inainte de deportari, am batut la usa care mi-a fost deschisa de o doamna (domnisoara?). Trebuie sa recunosc ca dupa cca. doua sau trei zile de imersiune in lumea artelor a fost placut sa fiu primit de o femeie tanara si frumoasa. Dar conversatia a fost la fel de trista ca si la Halle. Si aceasta a fost ultima mea seara din Germania de Est, astfel ca ziua urmatoare am plecat cu ganduri foarte triste, desi din punct de vedere "profesional" as fi avut cele mai bune motive sa ma simt bine.

*Coventry, oras in Anglia, devastat de bombardamentele aviatiei germane in 1940.